
Prikazi i osvrti

Govor o Bogu jučer i danas

U organizaciji Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Splitu od 21. do 22. listopada 2004. godine održan je jubilarni 10. međunarodni teološki simpozij. Tema simpozija bila je Govor o Bogu jučer i danas. U 7 znanstvenih predavanja i 4 priopćenja, pokušala se prikazati kompleksna stvarnost govora o Bogu, u prošlosti, ali i u sadašnjem trenutku. Kao i dosadašnji međunarodni teološki simpoziji, tako je i ovaj bio bogat spoznajama zahvaljujući izlaganjima istaknutih domaćih i stranih znanstvenika iz područja filozofije i teologije, ali i živom dijalogu između predavača i sudionika simpozija.

Simpozij je započeo pozdravima i čestitkama. U ime odsutnog nadbiskupa splitsko-makarskog mons. dr. Marina Barišića, skup je pozdravio generalni vikar dr. Ivan Čubelić ukazavši na važnost prilagođenog, ali teološki bogatog i ispravnog govora o Bogu unutar pastorala svih dobnih skupina. Svojim brzojavnim pozdravima i čestitkama pridružili su se župan Splitsko-dalmatinske županije g. Kruno Peronja i dekan Franjevačke teologije u Sarajevu prof. dr. Ivan Šarčević. Simpozij je otvorio dekan Katoličkoga bogoslovnog fakulteta u Splitu prof. dr. Marijan Vugdelija, a tajnik simpozija prof. dr. Nediljko Ante Ančić panoramski je upoznao sve sudionike s dosadašnjim znanstvenim simpozijima od 1995. do danas, ukazavši pritom na vrijednosti i smisao ovakvih skupova, koji Crkvi služe kako bi osluškivala znakove vremena i tumačila ih u svjetlu Božje riječi. Interdisciplinarnost, međunarodna znanstvena suradnja koja je resila sve dosadašnje skupove, pomaže Crkvi na ovozemnom putu dijaloga s kulturama i religijama. Kao i teme prijašnjih, tako je i tema ovogodišnjeg simpozija duboko ukorijenjena u sadašnji trenutak. Kako danas govoriti o Bogu s obzirom na prošla teološko-filozofska promišljanja? Radi li se o diskontinuitetu prošloga i sadašnjeg govora? Koliki je utjecaj znanstveno - tehnološkog razvoja te rasta

znanstvene spoznaje svijeta u kojem živimo na govor o Bogu? To su samo neka od pitanja vezana uz temu ovogodišnjeg simpozija.

Po završetku pozdrava i uvođenja u temu, prvi dan simpozija nastavljen je dvama predavanjima. Prvo predavanje održao je doc. dr. Ante Vučković, profesor na katedri filozofije KBF-a Split. Radni naslov njegova predavanja bio je *Govor o Bogu i radikalizacija fenomenologije*. Na samome početku svojeg izlaganja predavač problematizira pojam govora o Bogu. Je li to možda znak da se o Bogu govori sve manje? Tražimo li Boga ili govor o Bogu? Okosnica predavanja jest radikalizacija fenomenologije nedavno preminulog filozofa Michella Hanryja, koja o Bogu govori iz drukčije perspektive. No prije toga, predavač je panoramski ukazao na ključna raskrižja o govoru o Bogu. Polazeći od Anselmova ontološkog dokazivanja Božje opstojnosti kao pojma iznad kojeg se nešto više ne može misliti, pa preko Descartesova govora o Bogu jezikom oslobođenim teoloških izričaja i Kantovih triju dokaza svedivih na ontološki, dr. Vučković dolazi do Heideggera i šutnje o Bogu. Kako Bog dolazi u filozofiju? Filozofija ima potrebu uvesti Boga u svoje promišljanje i ona postavlja uvjete za to. Za razliku od Heideggerove "opijenosti bitkom", Hanry o Bogu govori na drukčiji način. To je govor o Bogu koji neće biti "zaražen bitkom", a to je kršćanski novozavjetni govor o Bogu. Temeljni pojam Hanryjeve radikalne fenomenologije jest Život, odnosno Riječ Života koja je istina, jer Bog nikada ne laže. Riječ Života nam pojašnjava svijet. Ona ne proizvodi. Riječ Života rađa, jer rađanjem onaj koji je rođen ostaje u moći onoga koji rađa. Potreban je trend mišljenja da se misli Božji Život, jer jedino se Životom razumije život. Takav radikalni fenomenološki govor o Bogu nosi jedan novi naglasak današnjem čovjeku koji je upravo potreban istinskog Života.

Drugo predavanje održao je pastoralni vikar Splitsko-makarske nadbiskupije mons. dr. Drago Šimundža. Naslov njegova izlaganja je *Bog u hrvatskoj književnosti novijeg vremena*. Na samom početku dr. Šimundža je naglasio kako je pitanje Boga, ili o Bogu, krucijalno pitanje svjetske književnosti 20. stoljeća. Što se tiče hrvatske književnosti, ona je od svojih početaka religiozno usmjerena. Od kršćanske invokacije *U ime Oca...* upisane u Bašćansku ploču pa do prijelaza iz 19. u 20. stoljeće, hrvatska književnost motivirana je Biblijom. Dakako, mijenjaju se stilovi i forme književnog izričaja, ali sadržaji su u okvirima teološko-biblijskoga pogleda na čovjeka i na svijet. Sudbonosni preokret dogodio se početkom 20. stoljeća, gdje se prelamaju sva moguća razmišljanja o Bogu i čovjeku. Hrvatsku književnost 20. stoljeća s obzirom na govor o Bogu možemo podijeliti na dva dijela: prijeratnu i poslijeratnu. Prijeratna hrvatska

književnost obilježena je pietističkim okvirom govora o vjeri i tradicionalnom. Spomenimo samo Matošev govor o Bogu kao Gospodinu. Problem Božje egzistencije i ljudske sudbine, kršćanske izražajne forme, situacija rata i svjetskog nemira utjecale su na poslijeratnu hrvatsku književnost koja se može podijeliti na tri dijela: teističku, skeptičku i ateističku. Razdoblje hrvatske književnosti od 1950. do 1980. obilježeno je administrativnim ateizmom i prisilnom vjerskom šutnjom. Međutim, i tu nailazimo na teističke, kršćanske književne forme u radovima Mihalića, Pupačića, Milićevića. Nailazimo i na skeptičko-ateističku formu u djelima Ujevića i Šimića, kod kojih su izražene alternacije: od čvrstog vjernika do skeptika i ateista. Dijeleći hrvatsku književnost, s obzirom na religijski sadržaj, na tri dijela, može se lako uočiti njihovo međusobno preklapanje. Predavač je naglasio i paradoks hrvatske književnosti, a to su djela u kojima se ateističko uvjerenje prelama s teističkim, odnosno ateisti u molitvama. Sve to upućuje na zaključak kako je religijski kršćanski sadržaj hrvatske književnosti dio svakodnevnoga stvarnog života od kojeg se ne bježi, već ga se ugrađuje u umjetnički književni pogled na čovjeka i svijet.

Drugi dan simpozija započeo je temom odnosa *razuma i vjere, filozofije i teologije*. Predavanje pod tim naslovom trebao je održati prof. dr. Max Seckler iz Tübingena, ali zbog bolesti nije mogao prisustvovati simpoziju. U njegovo ime predavanje je preveo i izložio prof. dr. Nediljko Ante Ančić. Prof. Seckler u središte svojega promatranja stavlja encikliku *Fides et ratio*, Ivana Pavla II. Uvodno spominje zanimljiv podatak da je njemački dnevnik *Süddeutsche Zeitung* tu encikliku 1999. uvrstio u kulturni prilog svojega izdanja, stavljajući je na popis stručnih knjiga koje preporučuje svojim čitateljima, i predstavio je kao knjigu mjeseca. Autor u 10 točaka izlaže inovativni prinos enciklike teološkoj nauci o spoznaji. Problem odnosa razuma i vjere stara je stvar, a enciklika, osvrćući se na prošlost i iznoseći pozitivne i negativne elemente tog odnosa, pokazuje na budućnost i potrebit i moguć odnos između vjere i razuma, filozofije i teologije. Jedino je dijalog, sporazumijevanje i suradnja na ovim područjima rješenje koje će pridonijeti razvoju filozofije, a i teologije. Autor ostavlja mjesto i za projekte *kršćanske filozofije*, ali ne na način koji bi utopijski filozofiju obvezao na model eksplicitne kršćanske filozofije. Važno je naglasiti kako je Papa ovu encikliku uputio ne samo biskupima i teolozima nego i filozofima, što pak upućuje na to kako je riječ o ozbiljnoj epistemološkoj interakciji filozofije i teologije, bez tabua.

Veliko zanimanje izazvalo je i predavanje prof. dr. Elmara Salmanna iz Rima koji je izložio temu *Kraj vjere i povratak pretkršćanskomu svijetu. Prema drugoj teologiji povijesti*. Svoje izlaganje predavač je započeo postavkama i elementima neopoganstva i današnje teologije. Promatrajući odnos između neopoganstva i teologije danas, predavač uviđa kako nikada nisu posve nadvladani elementi "malog antičkog svijeta". To bi se zasigurno trebalo dogoditi i s kršćanstvom, koje je uvijek dosežano i podržavano te oplodivano i razarano različitim pokušajima helenizacije i judaizacije. Svjedoci smo da je posljednjih godina kršćanstvo unutar sebe doživjelo snažan proces smanjenja uvjerenja. Razlog za takvo mišljenje autor vidi u širenju poganskoga predplatonskoga mnogobožakog svijeta, odnosno svijeta s predznakom postmoderne. Problem je u tome što se upravo takav sustav vjerovanja i vrednota predlaže kao nova i oslobađajuća suprotnost kršćanstvu. To je veliki izazov za kršćanstvo. Kao alternativu autor predlaže ponovno prolaženje povijesnog hoda kršćanske vjere od srednjega vijeka do danas, obilježenog neizmjernom povijesti života i misli o siromaštvu te povratkom Novom zavjetu kako bismo iznova otkrili tragove i lice svojega Učitelja.

Kako Kant govori o Bogu, ili, možda je bolje kazati kakav je Kantov Bog, središnje je pitanje koje proizlazi iz predavanja doc. dr. Ivana Tadića, profesora pri katedri filozofije KBF-a u Splitu. Tema njegova izlaganja je *Bog Kantova kritičko-spekulativnog uma*. Predavač u svom izlaganju polazi od znanstvenog promatranja Kantova djela *Kritika čistoga uma - Transcendentalna dijalektika*. Naime, u trećem poglavlju tog filozofskog traktata Kant se obračunava s tradicionalnim dokazima (ontološki, kozmološki i fiziko-teološki) o Božjoj opstojnosti. Nemogućnost ili bolje kazano nesposobnost čistog uma za dokazivanje Božje opstojnosti ključni je problem Kantova govora o Bogu. Bog ne može biti obuhvaćen iskustvom. Je li Kantov Bog ideja koja bi se sasvim dobro uklopila u njegov transcendentalni idealizam ili nešto drugo? Ako je itko toliko utjecao na preokret govora o Bogu nekoć i danas, to je bio upravo Kant.

Doc. dr. Ivan Kešina iznio je priopćenje o *Nietzscheovu govoru o Bogu kao izazovu za kršćanstvo*. Da bismo što bolje shvatili Nietzscheov stav naspram kršćanstvu, predavač nas je kratko uveo u biografiju filozofa. Iz te perspektive lakše je bilo shvatiti njegovu ogorčenost na kršćanske ideale kao i sve ono što je utjecalo na stvaranje takvog stava i razmišljanja. Filozofija i teologija, kao aparati kršćanskog stvaranja pojma Bog, zarazile su čitavu povijest čovječanstva. Čovjek se, da bi uopće mogao opstati, treba othrvati tim

sustavima. Samo na taj način čovjek će pronaći i razviti sebe. Došlo je vrijeme da samouvjereni čovjek iznjedri nadčovjeka koji će biti oslobođen Boga. Međutim, Nietzsche se nikada nije uspio osloboditi Boga koji je poput dušmanina i krvnika stalno visio nad njegovom glavom. Cjelokupna nihilistička filozofija, ako se može nazvati filozofijom, predstavlja jedan od izazova za kršćanstvo na koji trebamo spremno odgovoriti. Problem je u kršćanskoj praksi koja, nažalost, često nije u skladu sa stavovima i uvjerenjima, što pogoduje onima koji se oštro obaraju na kršćanstvo.

Poslijepodnevni rad simpozija započeo je s dva predavanja. Prvo je održao prof. dr. Luka Tomašević, profesor i pročelnik katedre moralne teologije na KBF-u u Splitu. Naslov njegova izlaganja je *Moralni aspekti promjene govora o Bogu*. Autor je obuhvatio dva vremenska dijela: vrijeme predmoderne i vrijeme postmoderne. Ta dva vremenska raskrižja veoma su bitna za sagledavanje govora o Bogu pod vidom moralne teologije. Vrijeme predmoderne obilježeno je snažnim religijskim utjecajem, gdje je Bog gledan kao izvor moralnosti. Moral je bitno ovisio o religiji. Iz te i takve perspektive, moralni aspekt govora o Bogu prelazio je na cjelokupna društvena događanja. Život i ponašanje čovjeka kao dijela zajednice, odnosno društva bitno je, dakle, ovisilo o takvom moralnom aspektu govora o Bogu. Međutim, vrijeme postmoderne sa sobom donosi i određene promjene. U prvom redu jača individualizacija čovjeka i svih normi i vrijednosti. Javlja se kriza svih velikih društvenih sustava koji su određivali društvena gibanja. Religioznost se od društvene dimenzije transformirala u pojedinačnost, u privatnu sferu. S takvim mentalitetom nužno se dogodio i preokret moralnog aspekta govora o Bogu. Egoistički, individualistički i utilitaristički mentalitet odredio je i novi razvoj ljudskog promišljanja glede moralnosti koja je više svedena na vlastiti odabir. Čovjek može postati krepotan i moralan i bez Boga i religije. Predavač je na kraju istaknuo kako kršćanski moral, u svim segmentima, treba biti radosni odgovor na Božju ljubav. Ljubavi možemo odgovoriti samo ljubavlju u jednostavnosti i iskrenosti.

Liturgija i govor o Bogu. (Ne)razumijevanje simboličko-mistagoškog naslov je predavanja prof. dr. Ivana Šaška, profesora liturgike na KBF-u u Zagrebu. U novije vrijeme osjeća se veliki jaz između onog što Crkva nudi i potražnje vjere. Vjernik je bitno upućen na tradiciju, sigurnu budućnost te osjećaj svetog. Međutim, postavlja se pitanje na koji način Crkva preko liturgije prenosi tu tradiciju i odgovara na potražnju vjere. Prevelika verbalizacija, nažalost, ne odgovara pozitivno. Događa se da sama liturgijska tumačenja postaju za sakramente, posebno euharistiju, eutanazija, tako da ni sami sebe

ne razumijemo. Vjernik se s pravom pita kakav je to Bog u slavljinama? Koja i kakva je njegova veza u mojem svakidašnjem životu? Kao rješenje predavač nudi ponovno otkrivanje mistagogije kao ispravnog puta prema smanjenju napetosti između liturgijskog govora o Bogu i ljudskog životnog iskustva.

Zadnji dio simpozija obilježila su 3 priopćenja. Prvo priopćenje imao je dr. Ante Pavlović, profesor katehetike i religiozne pedagogije na Teologiji u Sarajevu i Katehetskom institutu u Mostaru. Njegovo izlaganje nosi naslov *Govor vjere u svjetlu religioznoga odgoja i kateheze*. Kao i prof. dr. Tomašević, predavač svoje izlaganje koncipira oko stanja kateheze i religioznog odgoja predmoderne i postmoderne. Kateheza je bitno shvaćena kao odgoj u vjeri i odgoj vjere i preko tih dviju odrednica predavač se s pravom pita može li Crkva izvršiti evanđeosku zadaću ako ta poruka ne dopre do uma i srca onima kojima je upućena? U današnjem vremenu govor o Bogu je izazov za katehetiku i religioznu pedagogiju. Religiozni odgoj zahtijeva stvaranje cjelovite i racionalne slike čovjeka i svijeta. Može li to katehetika? Njezina je zadaća ne samo da upozna katehizanta s Isusom Kristom, nego i da mu ponudi osobni susret kako bi zauzeo stav koji će se poslije odraziti u njegovom životu.

Prof. dr. Nikola Bižaca, profesor i pročelnik katedre za dogmatiku na KBF-u u Splitu, sudionike simpozija upoznao je s novim elementima i sustavima *Teologije stvaranja danas*. Predavač je istaknuo kako se nalazimo u vremenu pluralizma, novih znanstvenih spoznaja koje uvelike mijenjaju sliku o čovjeku i svijetu. Svakako da je to jedan od izazova teologiji stvaranja da produbi svoje promišljanje o stvorenoj stvarnosti unutar nove dinamičke i evolutivne slike svijeta. Suvremena znanstvena stvarnost ne polazi od statičkog reda stvari, nego uvažava mnogostrukost Božjeg stvaranja kako ga opisuju kvantna fizika i molekularna biologija.

Posljednje priopćenje *Govor o Bogu i kontemplacija* iznio je doc. dr. Anđelko Domazet, profesor na KBF-u u Splitu. Domazet je sudionike kratko upoznao s dosadašnjim tijekom svojega znanstvenog istraživanja. Polazi od toga kako je crkveni govor o Bogu u krizi i pod sumnjom. Radi se o prevelikoj afirmativnoj i umišljenoj retorici kako se o Bogu sve zna, kao da čovjek treba Bogu dati preduvjete po kojima će On progovoriti. S druge strane, kontemplacija je drukčiji govor o Bogu. To je govor pun šutnje, slušanja, osluškivanja Božjega govora. Kontemplacija je molitveni put do iskustva Boga. U kontemplaciji dolazi do jedinstva riječi i djela. Po njoj se razvija oslobađajući govor koji se otvara za nove spoznaje. Možemo kazati kako je kontemplacija put odstranjenja i nadilaženja antropološkog

pesimizma i dualizma, gdje je spoznaja Boga zajamčena jedino putem ljubavi.

Rad simpozija završen je zajedničkom raspravom svih sudionika i predavača. Osvrćući se na cjelokupan rad simpozija, sudionici su iznijeli vlastita promišljanja, prijedloge, nedostatke, ali i pohvale. Ovaj 10. jubilarni simpozij, kao i devet prošlih, zasigurno će ostaviti bogat trag, kao prinos novim filozofskim i teološkim razmišljanjima o suvremenim problemima s kojima se svakodnevno susrećemo.

Denis Karanušić